

Sonja Gaćina Škalamera

Hrvatski školski muzej, Zagreb

UDK 37-05(497.5)(091)
930.25(97.5 Zagreb):37
061.6:930.25](497.5 Zagreb)

Primljeno: 2005. godine

Pregledni članak

SLUŽBENIČKI LISTOVI I IZVADCI IZ OSOBNIKA U ARHIVSKOJ ZBIRCI HRVATSKOG ŠKOLSKOG MUZEJA

Službene evidencije učitelja i profesora jedan su od arhivskih izvora u istraživanjima biografija učitelja, povijesti škole i obrazovanja općenito. U radu se, prikazom manje zbirke Službeničkih listova i Izvadaka iz osobnika koja se čuva u Arhivskoj zbirci Hrvatskog školskog muzeja, nastoji ukazati na tu vrstu važnih i sadržajno bogatih povijesnih izvora za razdoblje kraja 19. i prve polovine 20. stoljeća.

Ključne riječi: učitelji, povijest školstva, arhivsko gradivo, Hrvatski školski muzej
(Zagreb)

Ključna uloga škole i učitelja u ukupnom razvoju jedne sredine i društvene zajednice zahtjeva zasebnu analizu kao preduvjet razumijevanja utjecajnih činilaca na tijek povijesnih zbivanja. Iz tih razloga istraživanja biografija učitelja, profesora, pedagoga i prosvjetnih djelatnika uopće nezaobilazan su segment u istraživanjima ne samo povijesti školstva i obrazovanja u užem smislu značenja već i u proučavanju povijesti određenog mjesta, kraja i zajednice.

Tko su bili učitelji? Kakvo je bilo njihovo obrazovanje, kakva su bila znanja i vještine? Prosvjetni rad i djelovanje u društvu? Preokupacije, ideje, opredjeljenja? - logična su i osnovna pitanja u istraživačkom postupku. Mogućnost davanja odgovora, naravno, vezana je uz postojanje, sačuvanost i dostupnost izvora.

U istraživanjima biografija koristimo se sačuvanim dokumentima, rukopisima, autobiografijama, korespondencijom, sačuvanim arhivskim gradivom nastalim profesionalnom i društvenom djelatnošću, fotografijama i drugim vrstama gradiva koje čine ostavštinu jedne osobe. Kako su rjeđi primjeri sačuvanosti ostavštine na jednom mjestu, posebno za ne tako znamenite i istaknute osobe, često se događa da nam nedostaju najosnovniji biografski podaci. Dragocjen izvor podataka za državne službenike su personalni dosjei koji se čuvaju unutar fondova upravnih tijela i državnih ustanova.

Ovom prilikom želimo ukazati na jednu vrstu arhivskih izvora važnih za istraživanja biografija učitelja i profesora, i uopće - državnih službenika, za razdoblje prve

polovice 20. stoljeća. *Osobnici / Službenički listovi* dio su personalnih dosjea državnih službenika, od kraja 19. do sredine 20. stoljeća.

Iako vrlo mala i fragmentarna, zbirka Službeničkih listova i Izvadaka iz Osobnika koja se čuva u Arhivskoj zbirci Hrvatskog školskog muzeja služi kao uzorak i upućuje na tu vrstu arhivskog gradiva koje se čuva u drugim državnim arhivima, moguće pojedinačno u dokumentarnim zbirkama muzeja i drugim srodnim ustanovama. Prikazom načina nastanka, vođenja i strukturom Službeničkih listova želi se ukazati na njihovo sadržajno bogatstvo i značenje kao povijesnog izvora.

Službenički listovi i Osobnici do 1945. godine

Osnovna evidencija o učiteljima u pučkim i srednjim školama krajem 19. i početkom 20. stoljeća bile su knjige *Matica i sposobnik za učiteljstvo pučkoškolskih zavoda i srednjih škola*, vođene u Kr. Zemaljskoj vladi, Odjelu za bogoštovlje i nastavu i kod županijskih oblasti i gradova I. reda.¹ Pored ovih *Matica*, vođenih u nadležnim prosvjetnim upravnim tijelima, i u školama su vođene knjige - *Matica i sposobnik za učitelje - evidencije učitelja zaposlenih u školi*.²

U *Maticama* su redoslijedom zaposlenja upisivani učitelji, završno s abecednim kazalom koji je negdje bio i poseban podlist. Kao službene knjige *Maticama* su imale tiskane obrasce / rubrike upisa, tiskane u Kr. zemaljskoj tiskari. Obrasci su vremenom neznatno mijenjani, ali osnova podataka ostala je ista. Osnovne rubrike upisa bile su:

1. *Prezime i ime, domovina, rodno mjesto; dan, mjesto i godina kada se rodio; vjeroispovjest; svršeni nauci za koju struku, u kojem opsegu, kojim nastavnim jezikom, kada i pred kojim ispitnim povjerenstvom osposobljen; ime sposobnosti, kao znanje živućih jezika, druge vještine.*
2. *Svjetovnjak ili svećenik; oženjen ili neoženjen; udovac*
3. *Da li je vojnoj dužnosti podvržen i ako je, kada je u vojsku uvršten, kojoj četi ili pukovniji pripada i u kojem svojstvu (charge)? Odluka o njegovu ispisanju*
4. *Službeno svojstvo (ravnatelj, profesor, učitelj, kateheta itd.)*
5. *Da li je prije nastupa učiteljske službe bio u inoj javnoj službi, u kojoj i kako dugo? Prvo i svako slijedeće namještenje u učiteljskoj službi uz naznaku dana i broja dotične naredbe ili dekreta i oblasti koja ih je izdala*

¹ U Hrvatskom državnom arhivu, u fondu *Zemaljska vlada Odjel za bogoštovlje i nastavu* čuvaju se pojedine *Maticama* i *sposobnici učitelja*, kao što su: *Glavna knjiga učiteljskog osoblja Banskog okruga 1875. - 1889.*; *Glavna knjiga učiteljskog osoblja s kazalom; Matica i spobnik za učitelje viših i nižih pučkih škola po županijama - Požeška županija 1902. - 1906.*, *Srijemska županija 1898. - 1906.* (HR HDA 80 ZV OBN, knj. 195, 196 i 203)

U Državnom arhivu u Zagrebu, u fondu *Gradsko poglavarstvo Zagreb (1850.-1918.)*, Školski odsjek, čuvaju se: *Matica i sposobnik za učitelje pučkih i građanskih škola 1879. - 1908.* (HR DAZG 4 - 9, 1), vođena u Kr. nadzorništvu za pučke škole grada Zagreba.

² Primjerci *Matica učiteljskog osoblja* pojedine škole čuvaju se unutar fondova škola. Primjerice - u Državnom arhivu u Zagrebu u fondu *I. Muška realna gimnazija u Zagrebu* nalaze se knjige: *Matica i sposobnik za učitelje (1882. - 1897.)* i *Matica i sposobnik za učitelje (1898. - 1909.)*. (HR DAZG-109, st. sign. 24 189, 24 190).

6. *Trajanje svakog namještenja: godina, mjesec, dana*
7. *Plaća, doplaci ini užici, naznačeni pojedince i uz dotične naredbe*
8.
 1. *Da li je i u kojem ukupnom iznosu uživao zemaljsku potporu i do kada je uslijed toga obavezan na učiteljsku službu?*
 2. *Obavlja li uz svoju redovitu još drugu i kakovu službu*
 3. *Književni rad*
9. *Opaske - Priznanja, pohvale, odlikovanja, opomene, ukori, dopusti, umirovljenja, smrt itd.*³

Iz traženih podataka vidljivo je kako nam Matice pružaju detaljan uvid u porijeklo, obrazovanje, status i tijek službe učitelja. Na temelju sačuvanog gradiva, od kraja 19. stoljeća učitelji i profesori su ispunjavali i obrasce u obliku zasebnih araka s istovjetnim upitima. Taj obrazac se nazivao *Osobni iskaz*.⁴

Godine 1908., 21. studenog, naredbom Zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu propisana je nabava i vođenje *Osobnika za učiteljstvo pučkoškolskih zavoda*, umjesto dotadašnjih Matice i sposobnika.⁵ U posebnim za to priređenim arcima - Osobnicima, propisano je bilježenje matičnih, službovnih i ostalih podataka učiteljstva kod županijskih oblasti, gradova I. reda i kod Zemaljske vlade. Za svakog učitelja/icu *Osobnik* se osnivao samo jedanput. Prilikom premještanja ili promaknuća u drugo područje, Osobnik se dostavljao službenim putem na novo mjesto. Prve tri stranice Osobnika ispunjavala je škola ili sam učitelj, uz prilažanje izvornih ili ovjerenjenih isprava koje potvrđuju točnost podataka, ostale stranice popunjavala je županijska oblast (gradska poglavarstva I. reda). Nakon provjere navedenih podataka priložene isprave su se vraćale. Ocjene rada za razdoblja od pet godina su davane u županijskim oblastima. Sve promjene koje su nastajale tijekom službovanja dužna je bila dostaviti za upis škola (za osobne promjene) i općinska i gradska poglavarstva (promjene koje se tiču doplata, nagrade i dr.). Županijska oblast i gradovi I. reda bili su dužni koncem svake kalendarske godine dostaviti Zemaljskoj vladi one Osobnike koji su nadopunjavani tijekom protekle godine. Propisano je da Vlada povremeno, radi kontrole, zatraži sve Osobnike na uvid kako bi usporedila podatke i kontrolirala točnost. U zasebnom preglednom arku bilježila se promjena u statusu učitelja - koliko je namjesnih, privremenih, pravih i drugih učiteljskih lica. Osobnici umirovljenih i umrlih učitelja izlučivani su i zasebno čuvani.⁶

Prema tome, u odnosu na prethodno razdoblje bitna promjena se dogodila uvođenjem zasebnih araka umjesto dotadašnjih knjiga koji su postali osobni listovi učitelja i profesora kao državnih službenika. Uvođenjem Osobnika biti će zapravo utemeljen način službene evidencije učitelja i profesora koja će u više manje nepromijenjenom obliku postojati do polovice 20. stoljeća.

³ *Matica i sposobnik za učitelje (1882. - 1897.)* (HR DAZG 109, st. sign. 24 189)

⁴ Osobni iskazi su odlagani u kasnije Osobnike i Službeničke listove. U Arhivskoj zbirci HŠM-a najstariji Osobni iskaz je iz 1893. godine.

⁵ *Službeni Glasnik* 1908., str. 372.

⁶ *Školski zakon* 1888. s provedbenim uredbama. 1910: 659-662.

Zakonom o činovnicima iz 1923. godine propisano je vođenje Službeničkih listova za svakog državnog službenika.⁷ Službenički list popunjavao se samo na osnovu originalnih dokumenata, a točnost podataka je potvrđivao upravitelj nadležstva. Vođeni su u dva primjerka - jedan se čuvao u središnjoj upravi određene struke, a drugi u nadležnoj ustanovi službovanja. Promjene su se redovito trebale upisivati, a svakih deset godina dodavati nova fotografija službenika. U slučaju premještanja, Službenički list se slao novom nadležstvu.⁸ Svi dokumenti na osnovi kojih se popunjavao Službenički list čuvali su se u originalu ili potvrđenom prijepisu u vrhovnom nadležnom tijelu, zajedno s primjerkom Službeničkog lista koji se tamo nalazio.⁹

Obrazac Službeničkog lista je uz fotografiju službenika sadržavao slijedeće rubrike upisa: 1. *Ime, prezime i zvanje*; 2. *Mjesto, dan, mjesec i godina rođenja*; 3. *Narodnost i vjera*; 4. *Podaci o bračnom stanju, ime i zanimanje supružnika*; 5. *Podaci o djeci...*; 6. *Podaci o licima koja izdržava*; 7. *Podaci o službi u vojsci*; 8. *Podaci o službi u ratu*; 9. *Podaci o znanju jezika*; 10. *Podaci o školskoj i naročitoj stručnoj spremi*. Struka a) glavna, b) sporedna; 11. *Podaci o srodničkim vezama sa licima koja su u istoj struci*; 12. *Podaci o odlikovanju*; 13. *Podaci o disciplinskim i drugim kaznama*; *Podaci o kretanju u službi (postavljenje, priznanje stalnosti, napredovanja, premještanja, promjene struke, ostavke, penzionisanje; rješenje o prevedenju po novom činovn. Zakonu s godinama priznate službe.)*; 15. *Odsustvovanje i bolovanje*; 16. *Podaci o godišnjim ocjenama*; *Podaci o izvanrednim radovima u struci*; 18. *Podaci o zanimanju prije stupanja u službu*; 19. *Podaci o književnim, naučnim i umjetničkim radovima*; 20. *Podaci o imovnom stanju*; 21. *Podaci o tome da li je ranije bio u državnoj službi, u kojoj, i zašto mu je ta služba prestala*; 22. *Vrši li drugu koju sporednu službu*.

Dvije godine kasnije, 1925. Ministarstvo pravde je objavilo *Raspis o uputstvima za osnivanje i vođenje Službeničkih listova*.¹⁰ Obrazac Službeničkog lista bio je jednobrazan za sve resore državnih službenika. Upute su detaljno opisane u 36 točaka. Najvažnije odredbe su da je službenik obavezan sam nabaviti dva primjerka Službeničkog lista i na temelju originalnih dokumenata ispisati relevantne podatke i predati svom nadređenom. Nadređeni provjerava i potvrđuje točnost podataka. Jedan primjerak ostaje kod nadređenog u područnom dosjeu, a drugi primjerak u vrhovnom nadležstvu u službenikovom centralnom dosjeu. Kasnije nastale promjene unosit će nadležne službe koordinirano. U slučaju premještanja službenika i Službenički list se šalje službeno u drugom nadležstvu. Oba primjerka Službeničkog lista (označeni kao *Područni* i *Centralni*) smatraju se originalnim primjercima i tekstualno moraju biti istovjetni. Ako se podaci razlikuju, autentičniji je Centralni službenički list. Po umirovljenju službenika oba Službenička lista se arhiviraju u centralnom nadležstvu. U uputama vezanim uz način popunjavanja rubrika neka važeća pravila popunjavanja bila su - ime i prezime

⁷ *Zakon o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda* objavljen je u 125. broju *Službenih novina* od 1. rujna 1923. (Beograd. 1925.)

⁸ Čl. 115. *Zakona o činovnicima...* 1923.

⁹ Čl. 116. *Zakona o činovnicima...* 1923.

¹⁰ *Službene novine*, 1925:1-3.

onako kako glasi u posljednjem dekretu, imena mjesta i srezova prema Zakonu o podjeli zemlje na oblasti, zavičajnost podrazumijeva pripadnost određenoj općini. Školska sprema je upisivana u rubrike *Opća školska sprema - završena osnovna i srednja škola i Naročita stručna sprema - završena viša i visoka stručna škola, akademija, fakultet*. Uz niz praktičnih uputa popunjavanja pojedinih rubrika navodi se i da ocjenjivanje započinje s godinom 1924. ako je te godine službenik u službi. U centralnom Službeničkom listu čuvat će se ovjereni prijepisi originalnih dokumenata. Ispravke i korekture moraju jasno biti naznačene tako da je vidljivo što je ispravljeno. Kao krajnji datum osnivanja Službeničkih listova određen je 31. prosinca 1925. godine. Uputstva su izdana na temelju čl. 251. *Zakona o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda* i važila su za sve grane državne službe građanskog reda.¹¹ Ministarstvo prosvjete je, sukladno odredbama *Zakona o činovnicima* i raspisa Ministarstva pravde, 14. prosinca 1925. dostavilo raspis o dostavi Službeničkih listova činovnika i službenika prosvjetne struke do kraja prosinca 1925. godine.¹² Prema obavijesti iz rujna 1926. godine sve starješine nadležstava nisu poslale Službeničke listove djelatnika i zbog toga je Ministarstvo prosvjete odredilo krajnji rok dostave 15. listopada 1926. godine.¹³

Prvotno je obrazac Službeničkog lista bio velikog formata i dvolistan, a nakon 1929. godine obrazac je manjeg formata, pisan latinicom i ćirilicom, sa 6 listova i više rubrika za fotografije, jer se svakih deset godina morala dodavati nova fotografija. Traženi podaci ostali su jednaki, samo s razrađenijim upitima i nešto izmijenjenim rasporedom. Zakonom o činovnicima 1931. godine odredbe o osnivanju i vođenju Službeničkog lista za državne službenike ostale su nepromijenjene.¹⁴ U Vrhovnom centralnom nadležstvu čuvali su se svi dokumenti - u originalu ili potvrđenom prijepisu, zajedno sa Službeničkim listom.¹⁵

U državnim službama Službenički listovi s pripadajućim dokumentima bili su personalni dosjei građanskih službenika uopće - tako i učitelja i profesora. Dosje je sadržavao dokumente, odnosno potvrđene prijepise, svjedodžbe, imenovanja, dekrete i druge relevantne odluke vezane uz službu i status učitelja i profesora.

Zakon o činovnicima iz 1931. ostao je važeći i u Nezavisnoj državi Hrvatskoj. Za državne službenike vodili su se i dalje službenički listovi, ali se oni nazivaju *Osobnik* i na novim su obrascima tiskanim u Nakladnom odjelu Hrvatske državne tiskare. Uz neznatne izmjene tražene informacije i rubrike upisa ostale su jednake. Osobnik je uz relevantne dokumente činio personalni dosje.

Tijekom prve polovine 1944. godine izrađene su skraćene izvedenice - *Izvadak iz osobnika*. Izvadak iz osobnika je tiskani tabelarni obrazac jednog lista s izvedenim osnovnim podacima grupiranim u sedamnaest grupa - od osnovnih osobnih podataka do podataka o tijeku službovanja završno s ukupnim godinama službe. Skupina X. su podaci o školskoj naobrazbi, stručnim ispitima i daljnjem obrazovanju u struci. Grupa

¹¹ *Službene novine*, 1925:1-3.

¹² *Prosvetni Glasnik*, 1926:297-298.

¹³ *Prosvetni Glasnik*, 1926:297-298.

¹⁴ Čl. 91., 92. i 274. *Zakona o činovnicima*. 1931: 41-42.

¹⁵ Čl. 92. *Zakona o činovnicima*. 1931:42.

XIII. su godišnje ocjene kroz zadnje tri školske godine, od 1940. do 1943. godine. Grupa XIV. je tijekom službovanja prema potrebnim odredbama i naredbama. Vođenje Osobnika, nekadašnjih Službeničkih listova, prestaje nakon 1945. godine.

Nužno je istaknuti kako se u Hrvatskom državnom arhivu čuva impozantna količina arhivskog gradiva - personalnih dosjea učitelja i profesora u nadležnosti vrhovnih organa prosvjete Hrvatske nastala tijekom prve polovine 20. stoljeća. Pored arhivskog gradiva koje se čuva unutar fondova vrhovnih prosvjetnih tijela, u personalnim odsjecima, ovom prilikom naglasit ćemo samo dvije uputnice za arhivsko gradivo personalija. U Zbirci 890. *Popis personalnih dosjea djelatnika u prosvjeti i kulturi te članova njihovih obitelji* (1880. - 1950.) popisano je 22.083 dosjea koji se čuvaju u 448 arhivskih kutija.¹⁶ U fondu Ministarstva narodne prosvjete Nezavisne države Hrvatske 1941. - 1945., unutar II. serije - *Personalni dosjei prosvjetnih radnika* čuvaju se u 632 arhivske kutije personalni dosjei učitelja i profesora, Izvadci iz osobnika istih, te personalni spisi nastavnog osoblja po kotarevima i školama.¹⁷ Pored ovog obilatog arhivskog gradiva središnjih upravnih tijela prosvjete treba imati na umu da se i u regionalnim državnim arhivima čuvaju personalni dosjei učitelja i profesora i personalije u fondovima regionalnih i gradskih prosvjetnih tijela odnosno škola.

Službenički listovi / Osobnici i Izvadci iz osobnika u Arhivskoj zbirci Hrvatskog školskog muzeja

U Arhivskoj zbirci Hrvatskog školskog muzeja čuvaju se tri kutije Službeničkih listova i Izvadaka iz Osobnika učitelja i profesora, kao dio zbirke Građa za povijest školstva Hrvatske. Gradivo je 1950. i 1951. godine darovalo Ministarstvo prosvjete.

S obzirom na fragmentarnost gradiva, pretpostavka je da se radi o dijelu izlučenog gradiva pismohrane Ministarstva prosvjete koje je potom darovano Arhivskoj zbirci jedinog specijaliziranog muzeja za povijest školstva - Hrvatskom školskom muzeju. Prema vrsti dokumenata i kronološki gradivo je podijeljeno u dvije serije: 1. Osobnici i Službenički listovi učitelja i profesora (1893.-1942.); 2. Izvadci iz osobnika (1944.).¹⁸

Prva serija, u količini jedne arhivske kutije su Osobnici i Službenički listovi profesora škola iz vremena Kraljevine Hrvatske i Slavonije, potom Kraljevine SHS i Nezavisne države Hrvatske. Svi Službenički listovi (općenito nazvano) su učitelja i profesora osnovnih, srednjih škola, fakulteta i nekoliko visokih i stručnih zavoda,

¹⁶ HR HDA 890. *Popis personalnih dosjea djelatnika u prosvjeti i kulturi te članova njihovih obitelji* (1880.-1950.) Popis je izrađen 2002./2003. godine. Obrada: Jozo Krstanović, Adrijano Hafner. Popis je abecedni i sadrži: prezime i ime djelatnika, djevojačko prezime, ime oca ili supruga, godinu i mjesto rođenja.

¹⁷ HR HDA 216. *Ministarstvo narodne prosvjete NDH 1941. - 1945.* Sumarni inventar izradila Ankica Batinić. Personalni dosjei učitelja i profesora su abecedno složeni, numerirani i evidentirani na karticama. Kartoteka sadrži 7505 prosvjetnih radnika. Izvadci iz osobnika i spisi složeni su po kotarevima abecedno, a unutar kotara po školama.

¹⁸ Gradivo je inventirano u Inventarnoj knjizi Arhivske zbirke HŠM-a s više inventarnih brojeva - inv. br. 1968, 1982, 2003, 2018, 2019, 2147, 2377, 3916 - fascikli Službeničkih listova i Izvadaka iz osobnika, od inv. br. 2357 do 2376 su pojedinačno inventirani Službenički listovi.

većinom iz Zagreba,¹⁹ gimnazija i realnih gimnazija iz: Siska, Senja, Križevaca, Karlovca, Varaždina, Vukovara, Male realke i Kr. pomorske akademije u Bakru, i učiteljica sestara milosrdnica ženskih građanskih škola u Đakovu, Slavonskoj Požegi, Lovrečinu, Gradu, Brčkom i Sarajevu. Poredak unutar serije je abecedni, izuzev zasebne grupe Službeničkih listova i Osobnika učiteljica sestara milosrdnica koja je zadržana kao zasebna podcjelina. Vremenski raspon gradiva je od 1893. godine do 1942. godine. Iz tog razloga su tipovi i nazivi obrazaca različiti: *Osobnik*, *Osobni iskaz*, *Službenički list*, *Službeni list*. Ipak, bez obzira na razlike u nazivu i pojedinim formulacijama pitanja, osnovne rubrike i grupe podataka su slične, gotovo jednake. Serija sadrži Osobnike i Službeničke listove za ukupno 118 osoba, s tim da je za neke profesore sačuvan i jedan i drugi primjerak. Najbrojniji su Službenički listovi iz 1925. godine, potvrđeni u školi i zavodu službovanja profesora. Za deset učitelja uz Službeničke listove priloženi su i popratni dokumenti, dok su drugi službenički listovi bez dokumenata. Većina je Službeničkih listova gimnazijskih profesora i to profesora realnih gimnazija, manji dio profesora koji su od gimnazijskih postali sveučilišni profesori. Istaknimo neke od uvaženih profesora: Antun Barac - Državna II. gimnazija, Ante Bauer - Bogoslovni fakultet u Zagrebu, Albert Bazala - Državna gornjogradska gimnazija, Rudolf Horvat - Državna II. gimnazija, Štefa Kršnjavi - Državna I. ženska realna gimnazija, Pavao Maček - Državna II. gimnazija, Stjepan Mohorovićić - Državna I. gimnazija, Milan Šenoa - Filozofski fakultet u Zagrebu, Milan pl. Šufraj - Filozofski fakultet u Zagrebu, Juraj Vrbanić - Pravno-državoslovni fakultet u Zagrebu.

Zanimljivo je istaknuti da se u Arhivskoj zbirci HŠM-a čuvaju Službenički listovi predavača i profesora Kr. umjetničke akademije u Zagrebu iz 1925. godine: Ljube Babića, Vladimira Becića, Mencija Clementa Crnčića, Bele Čikoša, Roberta Frankeša, Otona Ivekovića, Ivana Kerdića, Frane Kršinića, Joze Kljakovića, Tomislava Krizmana, Ivana Meštrovića, Rudolfa Valdeca, Maksimilijana Vanke. Ovaj impresivni niz vrhunskih umjetnika - profesora Akademije svjedoči o kvaliteti i značenju umjetničke akademije u Zagrebu, kao školske institucije, za razvoj likovnih umjetnosti u Hrvatskoj.

Većinu u ovoj seriji čine Službenički listovi iz 1925. godine. U većini njih nema naknadnih upisa nakon 1927. godine. Također nema ni popratnih dokumenata. Te činjenice upućuju na zaključak da se najvjerojatnije radi o jednom od primjeraka Službeničkog lista, možda onom područnom Službeničkom listu koji je u određenom trenutku pohranjen u nadležnom Ministarstvu za prosvjetu. Ipak, kako se u većini radi o potvrđenim primjercima (pečatom škole, potpisom direktora i samih profesora) i ovi primjerci su vjerodostojni.

Drugu seriju čine Izvadci iz osobnika učitelja i profesora iz 1944. godine, Ministarstva prosvjete Nezavisne države Hrvatske u količini dvije arhivske kutije.

¹⁹ Službenički listovi profesora iz sljedećih zagrebačkih škola i zavoda: I. i II. gimnazija, I., II. i III. realna gimnazija, I. ženska realna gimnazija, Obrtna škola, Muška građanska škola i Državne osnovne škole. Više i visoke škole: Učiteljska muška škola, Bogoslovni fakultet, Filozofski fakultet, i zavoda: Kr. Sveučilišna knjižnica, Lat. Fiziološki zavod, Klinika za ginekologiju i primateljstvo, Muzej mineraloško - petrološki.

U prvoj kutiji (820 komada) je dio abecednog niza Izvadaka iz osobnika s područja cijelog teritorija NDH, učitelja i profesora iz raznih škola - od početnog slova prezimena P (Pacaoli Franciska) do početnog dijela slova R (Reifenschreiler s. Dionizija). Prema tome, radi se o manjem dijelu abecedno ustrojene cjeline nastale u Ministarstvu prosvjete, jer svi Izvadci su iz svibnja 1944. godine, potvrđeni pečatom Ministarstva prosvjete i potpisom Nadstojnika Pododsječka za očevidnost, Mate Sudete.

U drugoj kutiji su Izvadci iz osobnika učitelja i profesora iz 1944. godine srednjih škola i Tehničkog fakulteta u Zagrebu. Izvadci su sortirani prema školi kao manjoj cjelini - to su Izvadci iz osobnika profesora realnih gimnazija (i dvije učiteljske škole) u: Banja Luci, Bihaću, Brodu na Savi, Imotskom, Karlovcu, Osijeku, Petrinji, Rumi, Sarajevu, Sisku, Varaždinu, Zagrebu (485 komada), općih nižih srednjih škola u: Doboju, Garešnici, Metkoviću, Osijeku, Sarajevu, Zagrebu i Zenici (122 komada) i profesora Tehničkog fakulteta u Zagrebu (146 komada). Svi Izvadci iz osobnika druge kutije nastali su u školi službovanja profesora u svibnju 1944. godine, potvrđeni pečatom škole i potpisom upravitelja.

Službenički listovi / Osobnici i Izvadci iz osobnika učitelja i profesora koji se čuvaju u Arhivskoj zbirci Hrvatskog školskog muzeja, uz osobne fondove učitelja i profesora, kao i fondove učiteljskih udruga vrijedan su dio sačuvanog arhivskog gradiva u povijesnim istraživanjima hrvatskog školstva.

Zaključak

Ustanovljenjem javnog, državnog sustava obrazovanja u Hrvatskoj tijekom 19. stoljeća, u vrijeme zajednice s Austrijom i Ugarskom, ustrojen je sustav koji će s neznatnim izmjenama u svojim osnovama opstajati tijekom cijele prve polovice 20. stoljeća. Takav sustav je u različitim dijelovima Hrvatske imao povijesnih specifičnosti, kao što su na dinamiku njegova razvoja u pojedinim regijama i krajevima utjecali različiti čimbenici. Zakonima i zakonskim odredbama bilo je propisano i uređeno djelovanje državnog školskog sustava. Opća slika o razvoju školstva u Hrvatskoj je više-manje poznata. Ipak, uz opću povijest, stalno je prisutna potreba i težnja za spoznajom povijesti života. Govoreći o školstvu, kao specifičnom pokazatelju razvijenosti države i društva - zanimaju nas učenici, učitelji i profesori, obrazovni sadržaji, metode, udžbenici, škole i niz drugih gradivnih čimbenika i međusobnih poveznica školskog i obrazovnog sustava.

Uloga i autoritet učitelja i profesora, tog manjinskog obrazovnog sloja stanovništva u većinskom, nepismenom i dominantno seljačkom stanovništvu Hrvatske tijekom prve polovice 20. stoljeća, bila je mnogo šira za razvoj društvene zajednice i sredina od školskog službenika. Ta uloga je bila doslovno prosvjetiteljska i predvodnička u promicanju naprednih ideja u svojim sredinama. Utoliko su biografije učitelja s opisima njihovog djelovanja zanimljive i šire od osobnih biografija, u kojima se ogleda povijest obrazovanja i naselja u kojima su djelovali. Sačuvano arhivsko gradivo perso-

nalija učitelja i profesora u državnim arhivima i Arhivskoj zbirci Hrvatskog školskog muzeja dragocjen je izvor za tu vrstu povijesnog istraživanja.

Polazeći od činjenice da je tijekom cijele prve polovice 20. stoljeća obvezno i zakonom propisano vođenje Službeničkih listova / Osobnika državnih službenika, time i učitelja i profesora, nastala je impozantna i po svojoj naravi vrijedna dokumentacija / povijesna građa o razvoju obrazovanja i prosvjete u Hrvatskoj koja je izvor za različita povijesna istraživanja na području školstva - biografija učitelja i profesora, obrazovanja i kvalifikacija učitelja, razvoja i strukture prosvjete, povijesti škole, razvoja školstva u određenim krajevima i u cijeloj Hrvatskoj.

Jasno propisane odredbe o vođenju i čuvanju personalne dokumentacije - Službeničkih listova / Osobnika i pripadajućih dokumenata osnova su jednoobraznosti, temeljitosti i sveobuhvatnosti jedinstvenog sustava - državne prosvjetne službe.

Na tisuće sačuvanih Službeničkih listova / dosjea dragocjena su baza podataka školstva u Hrvatskoj koja nam omogućava jasniji uvid i spoznaju o njegovu razvoju daleko više u odnosu na prethodna razdoblja.

IZVORI

1. HŠM AZ, 176. *Građa za povijest školstva Hrvatske*, Službenički listovi i Izvadci iz osobnika
2. HR HDA 80. *Zemaljska vlada Odjel za bogoštovlje i nastavu*:
195. *Glavna knjiga učiteljskog osoblja Banskog okruga 1875. - 1889.*
196. *Glavna knjiga učiteljskog osoblja s kazalom*
203. *Matica i spobnik za učitelje viših i nižih pučkih škola po županijama - Požeška županija 1902. - 1906., Srijemska županija 1898. - 1906.*
(HR HDA 80 ZV OBN, knj. 195, 196 i 203)
3. HR HDA 890. *Popis personalnih dosjea djelatnika u prosvjeti i kulturi te članova njihovih obitelji* (1880. - 1950.). Obrada: Jozo Krstanović, Adrijano Hafner.
4. HR HDA 216. *Ministarstvo narodne prosvjete NDH 1941. - 1945.* Sumarni inventar. Izradila: Ankica Batinić.
5. HR DAZG 4. *Gradsko poglavarstvo Zagreb 1850. - 1918., Školski odsjek*:
1. Matica i sposobnik za učitelje pučkih i građanskih škola 1879. - 1908.
(HR DAZG 4 - 9)
6. HR DAZG 109. *1. Muška realna gimnazija u Zagrebu*:
Matica i sposobnik za učitelje (1882. - 1897.)
Matica i sposobnik za učitelje (1898. - 1909.).
(HR DAZG 109, st. sign. 24 189, 24 190).
7. HR DAZG 4 *Gradsko poglavarstvo Zagreb 1850. - 1918.* Sumarni inventar. Izradila: Dubravka Čengić.

LITERATURA

1. Franković, Dragutin: *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1958.

2. *Pedagoška enciklopedija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva [etc.] , Beograd [etc.], 1989.
3. *Prosvetni Glasnik*, 1926.
4. *Prosvetni šematizam Kraljevine Jugoslavije, knj. I.: Osnovni pouk*, Nakladna knjižara u Zagrebu, Zagreb, 1932.
5. *Prosvetni šematizam Kraljevine Jugoslavije, knj. II.: Srednja nastava*, Ćirilometodski nakladni zavod u Zagrebu, Zagreb, 1932.
6. *Službeni glasnik Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu*, godište: 1908., Tisak Kr. zemaljske tiskare, Zagreb
7. *Službene novine*, 1925.
8. *Školski zakon 1888. s provedbenim uredbama*. Zagreb, 1910.
9. *Zakon o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda* objavljen je u 125. broju *Službenih novina* od 1. rujna 1923. Beograd, 1925.
10. *Zakon o činovnicima* od 31. marta 1931. god. broj 36490, Jugoslovenska štampa d.d., Zagreb
11. *Zakon o narodnim školama u Kraljevini Jugoslaviji*, Tisak i naklada St. Kugli, Zagreb, 1930.
12. *Zakon o srednjim školama i Zakon o učiteljskim školama*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1930.

Sonja Gaćina Škalamera, Zagreb

(Summary)

EMPLOYEES' PAPERS AND PERSONALS IN THE ARCHIVES COLLECTION OF THE CROATIAN SCHOOL MUSEUM

The paper, with the presentation of a small collection of Employees' Papers and Personals, which are kept in the Archives Collection of the Croatian School Museum, is trying to output the importance of these types of important and substantially rich historical sources for the period from the end of the 19th century until the first half of the 20th century. The role and the authority of teachers, this minority of educated class of population in the majority of illiterate and predominantly rural population in Croatia during the first half of the 20th century, was much wider for the development of society than the school employee. This role was, literally, enlightening and leading in the promotion of advanced ideas in their areas. To that extent are the biographies of teachers and their work interesting and wider than personal biographies, where history of education is reflected along with towns where they worked. Preserved archival material of teachers' and professors' personals in the state archives and in the Archives Collection of the Croatian School Museum is a valuable source for this type of historical research. Starting from the point that during the entire first half of the 20th century the recording of Employees' Papers and Personals of Civil Servants was obligatory, therefore for teachers and professors also, a great and valuable documentation/historical documents was

created on the development of education and teaching in Croatia, which is the source for different historical researches in the field of school systems – biographies of teachers and professors, education and qualifications of teachers, development and structure of teaching, history of school, development of teaching in certain areas and in the entire Croatia. Clearly defined provisions on recording and keeping personal documentation – Employees' Papers and Personals and documents within are the basis for uniformity, thoroughness and comprehensiveness of the unique system – public teaching.

Thousands of preserved Employees' Papers and Personals are a valuable database for teaching in Croatia, which allows us clearer insight into and awareness on its development a lot more in relation to its previous periods.

Key words: teachers, history of education, archival material,
Croatian School Museum (Zagreb)